

УДК 332.14:338.43

Д. В. Ковальов,

к. с.-г. н., доцент, доцент кафедри загальноекономічної підготовки, Державний вищий навчальний заклад "Херсонський державний аграрно-економічний університет", м. Херсон
ORCID ID: 0000-0002-3672-7063

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.23.54

ОСОБЛИВОСТІ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

D. Kovalyov,

PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of General Economics,
State Higher Educational Institution "Kherson State Agrarian and Economic University", Kherson

PECULIARITIES OF RESOURCE POTENTIAL OF RURAL TERRITORIES OF KHERSON REGION

У статті проаналізовано та виявлено проблеми формування ресурсного потенціалу сільських територій Херсонської області. Пропонується диференціювати ресурсний потенціал за походженням, а саме: поселенський, природний, людський, економічний та соціальний. Встановлено, що у сільській місцевості станом на початок 2021 р. проживало 38,6% всього населення регіону, за період 1990—2021 рр. чисельність сільського населення в області зменшилась на 18,4%. Виявленні проблеми пов'язані зі збільшенням кількості і масштабністю екологічних проблем, з негативними змінами у водному та повітряному басейнах та іншими несприятливими процесами, що відбуваються в довкіллі й негативно позначаються на якості життя населення. Вказується, на те що, природне скорочення населення спостерігалось в усіх районах області. Обґрунтовано, що для Херсонської області економічний потенціал аграрного сектора є базовим напрямом розвитку сільських територій. Наведено, що за останні роки суттєво скоротилась кількість дошкільних, загальноосвітніх та культурних закладів. Більше половини сіл не має мінімального набору підприємств повсякденного обслуговування, у тому числі кожне десяте село — жодного об'єкта соціального призначення. Все це відбувається на тлі руйнування системи громадського транспорту, що унеможливує забезпечення селян життєво необхідними послугами.

The article analyzes and identifies the problems of forming the resource potential of rural areas of Kherson region. It is proposed to differentiate the resource potential by origin, namely: settlement, natural, human, economic and social. It is established that in rural areas as of the beginning of 2021 lived 38.6% of the total population of the region, for the period 1990—2021 the number of rural population in the region decreased by 18.4%.

The number of settlements removed from the administrative register in connection with the resettlement of residents since January 1, 1992. until January 1, 2021. was 21 settlements. The number of rural settlements that do not have a population, but are not removed from the administrative register, as of January 1, 2021. was 22 villages.

Identification of the problem is associated with an increase in the number and scale of environmental problems, with negative changes in water and air basins and other adverse processes occurring in the environment and negatively affecting the quality of life.

It is indicated that a natural decrease in population was observed in all districts of the region. During 2020 in the Kherson region the tendency of increase of migratory activity of the population continued. The balance of migration of the population of the region in 2020 had a negative value of 1799 people. Kherson region ranks 20th in terms of wages, so due to low wages and unstable economic situation, there was a negative balance of migration.

It is substantiated that for the Kherson region the economic potential of the agricultural sector is the basic direction of rural development. The most profitable in 2020. was the production of cereals and sunflower seeds, but for other products of the industry there is a decrease in profitability.

It is stated that in recent years the number of preschool, secondary and cultural institutions has significantly decreased. More than half of the villages do not have a minimum set of daily service enterprises, including one in ten villages — no social facilities. All this is happening against the background of the destruction of the public transport system, which makes it impossible to provide peasants with vital services.

Ключові слова: ресурсний потенціал, сільські території, поселенський потенціал, природний потенціал, людський потенціал, економічний потенціал, соціальний потенціал.

Key words: resource potential, rural territories, settlement potential, natural potential, human potential, economic potential, social potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ресурсний потенціал сільських територій являє собою джерело та засіб їх відтворення, а також відіграє ключову роль у визначенні функцій, спрямованості та динаміки їх розвитку. Його можна оцінити шляхом комплексного аналізу сукупності ресурсів — внутрішніх складових потенціалу. Сільські території України, на яких проживає третина населення країни та відбувається найважливіший етап аграрного виробництва — продукування сільськогосподарської сировини, здійснюють неперервний вклад у розвиток національної економіки. Оцінка сучасного стану та ресурсного потенціалу розвитку сільських територій дає можливість складати прогнози, стратегії регіонального та національного розвитку, визначити додаткові фактори впливу щодо покращення добробуту, активізації благополуччя та підвищення рівня життя населення. Однак деякі питання щодо ролі, місця та основних складових розвитку ресурсного потенціалу сільських територій, а саме підходи до визначення поняття та проблеми із його застосуванням залишаються недостатньо висвітленими та потребують комплексного дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вказаній проблематиці, зокрема дослідженням ресурсного потенціалу сільських територій, присвячена доволі широка література авторства вітчизняних фахівців. У її межах працювали знані науковці М. Орлатий, О. Бородіна, Ю. Губені, О. Довгаль, В. Лагодієнко, А. Лісовий, І. Лукінов, Р. Мельников, Р. Мудрак, Л. Овчинцева, О. Павлов, І. Прокопа, П. Саблук, Д. Торопов, А. Ужва, М. Федотова, В. Юрчишин та багатьох інших вчених.

МЕТА СТАТТІ

Метою цієї публікації є аналіз сучасного стану та особливостей ресурсного потенціалу сільських територій Херсонської області, вияв-

ленні проблем спричинених умовами сучасних трансформаційних змін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Діяльність територіальних громад значною мірою визначається, тим на скільки результативно вони використовують ресурси, які є в їх розпорядженні та складають їх ресурсний потенціал. Ресурсний потенціал являє собою джерело і засіб їх відтворення, а також відіграє ключову роль у визначенні функцій, спрямованості та динаміки їх розвитку регіону. Його можна оцінити шляхом комплексного аналізу сукупності ресурсів внутрішніх складових потенціалу. Створення умов для динамічного збалансованого розвитку регіону, усунення основних диспропорцій сприятиме максимальному наближенню послуг до населення, підвищенню спроможності територіальних громад та їх представницьких органів до вирішення місцевих питань власними силами.

Існують різні підходи до класифікації ресурсного потенціалу сільських територій. Так, у сучасній науковій літературі вживаються різні категорії потенціалу села, зокрема: поселенський, демографічний, природний, трудовий, кадровий. Економічний (виробничий) та соціальний, що характеризують компонентну структуру сукупного потенціалу сільського поселення. Вважаємо за потрібне диференціювати їх за походженням, як рекомендує проф. Орлатий М.К., а саме: поселенський, природний, людський, економічний та соціальний [1, с. 97—107].

Поселенський потенціал. Поселенський потенціал — здатність регіону забезпечувати необхідні умови для проживання людей на основі використання ресурсів регіону та організації оптимального співвідношення населених пунктів (міст, селищ, сіл, хуторів). Сільський населений пункт — це історично сформований, у кожному конкретному випадку своєрідний соціально-виробничий, культурно-побутовий.

А в ряді випадків також адміністративний осередок (центр).

На початок 2021 р. у Херсонській області на території 243 сільських рад налічувалось 689 сільських населених пунктів, з них 31 селище і 658 села, в яких проживало 392,0 тис. осіб, або 38,6 % всього населення регіону. У середньому на одну сільську раду припадає три населених пунктів, а середня людність сільського поселення становила 569 осіб.

Густота сіл дає уявлення про ступень насиченості території поселеннями та рівень її заселення. Так, на початок 2020 р. у Херсонській області кількість сіл з розрахунку на 10 тис. сільськогосподарських угідь становила 3,5 од. При цьому чисельність сільського населення становила 38,6 % від загальної кількості населення. За 1990—2021 рр. чисельність сільського населення в області зменшилась на 18,4 % [2].

Останнім часом відбувається подрібнення та вимирання поселень, що зумовлено соціально-економічними процесами, які відбувались у сільському господарстві в 60-і роки минулого століття. Концентрація аграрного виробництва та його індустріалізація спричинили втрату багатьма невеликими поселеннями виробничих функцій, призвели до звуження виробничої сфери, зменшення потреби у трудових ресурсах. Однак останнє було завуальовано випереджаючими щодо обсягів зменшення зайнятих у сільському господарстві темпами міграційного руху сільського працездатного населення. За таких умов значна частина малих сіл опинялась поза виробничим процесом і навіть без додаткових зусиль була приречена на поступове вимирання.

Кількість сільських населених пунктів, які не мають населення, але не зняті з адміністративного обліку, станом на 1 січня 2021 р. становила 22 села (Веселе, Криничанка, Нова Калуга Друга, Вереміївка, Лозове, Ленінське, Костомарове, Майське, Володиміровка, Запорожець, Зелений Гай, Макшіївка, Малинівка, Херсонське, Комунарське, Таврійське, Мартівка, Косаківка, Лиходілівка, Маячинка, Рогачинка, Світле). Кількість же населених пунктів, знятих з адміністративного обліку у зв'язку з переселенням жителів з 1 січня 1992 р. по 1 січня 2021 р. становила 21 поселення (Новий Світ, Якімівка, Лугівка, Софіївка, Вітрове, Віноградне, Степове, Шевченко, Новосибірське, Червоноармійське, Травневе, Запоріжжя, Красне, Костогризівське, Фирсівка, Дуднік, Кудасове, Олександрине, Ониськине, Дружба, Яблунівка) [3].

Природний потенціал — це сукупність природно-ресурсного капіталу (матеріальні цінності та їх запаси і ресурси), а також умови навколишнього природного середовища (атмосферне повітря, земельні та водні ресурси, корисні копалини, рослинний і тваринний світ тощо). Ефективне використання природно-ресурсного потенціалу є основою для формування національними агропідприємствами конкурентних переваг і утворення на світовому ринку іміджу країни як потужного експортера сільськогосподарської продукції й продуктів її переробки.

Охорона та використання природних ресурсів є однією з найважливіших проблем, які вирішують органи місцевого самоврядування на своїх територіях. Це пов'язано насамперед зі збільшенням кількості і масштабністю самих екологічних проблем, усвідомленням їх впливу на стан здоров'я людей, з негативними змінами у водному та повітряному басейнах та іншими несприятливими процесами, що відбуваються в доквіллі й негативно позначаються на якості життя населення [1].

У 2020 р. в атмосферу Херсонської області надійшло 63,3 тис. т забруднюючих речовин від стаціонарних та пересувних джерел забруднення, що на 4 % більше, ніж у 2019 р. Із загальної кількості забруднюючих речовин викиди метану, який належить до парникових газів, становило 14,7 тис. т. Крім метану, в атмосферу надійшло 329,2 тис. т діоксиду вуглецю (на 5 % більше, ніж у 2019 р.), який також впливає на зміну клімату. Основне джерело забруднення атмосфери діоксидом вуглецю (69,4%) є постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря. Від стаціонарних джерел у повітряний басейн області надійшло 17,8 тис. т забруднюючих речовин, або 28% їх загальної кількості. Від роботи двигунів пересувних джерел забруднення у 2020 р. у повітря було викинуто понад 45,5 тис. т забруднюючих речовин, майже 90% з яких — від автомобільного транспорту.

На кінець 2020 р. наявність відходів у процесі людської діяльності становила в області 22,9 тис. т (відходів I—III класу), що на 7 % більше, ніж у 2019 р.

Для покращення стану навколишнього природного середовища в області протягом 2020 р. підприємствами, організаціями та установами було витрачено 192,8 млн грн, з яких 94,3% (181,8 млн грн) — поточні витрати, пов'язані в основному на очищення зворотних вод 55,7% (101,8 млн грн) та поводження відходами 9,2% (16,8 млн грн).

За рахунок коштів державного бюджету було освоєно 0,6 млн грн капітальних інвестицій і здійснено на 28 млн грн поточних витрат, а основним джерелом фінансування витрат на охорону довкілля, були власні кошти підприємств [2].

Відносно низька частка земель сільськогосподарського призначення Херсонської області пояснюється тим, що на її території розташований другий за розмірами піщаний масив у Європі. Піски займають площу 161,5 тис. га, а з міжарендними землями — 210 тис. га. Одна з причин цього явища, є те що, у господарствах не завжди дотримуються науково обґрунтованих режимів зрошуваних земель, водно-повітряного і сольового режимів. Також практично не знижується в регіоні гострота проблеми забруднення земель засобами хімізації сільськогосподарства. Склалася критична ситуація із утилізацією особливо небезпечних відходів (IV класу). Так, у 2018 р. було утворено 0,34 млн т відходів, а утилізовано тільки 2,9% [4].

Екологічний розвиток як компонент сільських населених пунктів набуває першочергового значення, будучи індикатором гармонійності існування людини як природної істоти в природі. На території області зустрічається 221 вид тварин, занесених до Червоної книги України. Сучасна мережа природно-заповідного фонду області становить 81 об'єкт загальною площею 306,5 тис. га, або 10,7% від її площі.

Людський потенціал. Статистика населення, будучи найдавнішою галуззю статистики, завжди відігравала важливу роль в управлінні державою. Нині вивчення людського потенціалу не тільки не втратило своєї актуальності, а й набуло першорядного значення у зв'язку з загостренням демографічної ситуації в Україні.

Дослідження демографічних процесів нерозривно пов'язане з виявленням особливостей демографічного руху, який поділяється на три види: природний — це народжуваність і смертність, механічний — імміграція та еміграція і соціальний — переміщення населення в межах соціуму між окремими соціальними групами. Тому складність, багатоаспектність та регіональна специфіка демографічних процесів потребують особливої уваги до їх вивчення.

Чисельність сільського населення Херсонської області на 1 січня 2021 р., за попередніми даними, становила 392,0 тис. осіб і упродовж 2020 р. скоротилася на 4,6 тис. Природне скорочення населення спостерігалось в усіх районах області. На жаль, показник народжуваності знизився від 8,6 особи на 1000 жителів

у 2018 р. до 7,7 особи торік та коливався від 5,2 народжених на 1000 жителів у Верхньорогачицькому районі до 10,4 — у Каланчацькому районі.

На Херсонщині за 2020 Р. зареєстровано 7650 новонароджених, тоді як померлих мешканців було в 2,2 рази більше (17057 осіб). Смертність сільського населення менше ніж у 1,8 рази від жителів міст. У 2020 р. 4194 пари чоловіків та жінок зареєстрували шлюб, що на 1948 пар менше проти 2019 р. Розірвали ж шлюбні відносини 3241 пара.

Міграційні процеси є однією з основних проблем економіки регіону та країни в цілому. Насьогодні проблема міграції робочої сили дуже гостро постає в Україні. Становище, у якому опинилася наша держава, спричинило значне падіння рівня життя, зростання цін на товари та послуги.

Проте на сьогодні багато країн роблять усе, для того щоб уникнути заселення біженцями, людей, які нелегально проживають на території держави. Але проблема міграції завжди буде важливою, оскільки кожна людина має право вибору, чи залишатися в своїй державі, чи їхати в пошуках кращого життя за кордон. Після підписання Шенгенської угоди безліч українців виїхали і залишилися там жити, або періодично їздять на заробітки і приїжджаючи в Україну живуть за гроші зароблені там, і це повторюється безліч разів.

Протягом 2020 р. на Херсонщині тривала тенденція підвищення міграційної активності населення. Сальдо міграції населення області за 2020 р. мало від'ємне значення обсягом — 1799 осіб. Кількість прибулих та вибулих за минулий рік мігрантів відповідно 8535 та 10334 осіб.

Внутрішня міграція як явище в країні доволі спірне і не остаточне. Заходи, спрямовані на вирішення проблеми зайнятості переселенців, як основної їх інтеграції та забезпечення життя на новому місці, повинні бути негайними, але обміркованими. Успішне вирішення проблеми зайнятості ВПО приведе до зменшення соціальної напруги між мігрантами приймаючими громадами, а також до подальшої стабілізації економічної та соціальної ситуації у регіоні та в Україні. Взагалі, внутрішня міграція по регіонам України станом на січень — вересень 2020 року складає 312836 осіб прибулих та 305895 осіб вибулих.

Найбільші заробітні плати за весь період досліджень, спостерігаються в Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Київській, Миколаївській, Одеській областях та місті Києві. Херсонська область займає 20 місце за

даним показником, тому внаслідок малої заробітної плати та нестабільної економічної ситуації і виникало від'ємне сальдо міграції [5].

За даними ООН, кількість міжнародних мігрантів у всьому світі збільшилась і досягнула 272 мільйона в 2019 році. У 2000 році цей показник становив 173 млн, в 2005 — 191 млн, у 2010 — 220 млн, 2015 — 248 млн [6].

Так, маючи статистичні дані тільки за 2015—2017 роки можна зробити висновок, що у територіальній структурі міжнародних міграційних потоків можна спостерігати велику кількість мігрантів із західних областей — 69,4%. Південний регіон, до складу якого входить Херсонська область, має показник — 8,6%. Найбільша міграція спостерігається у США, Фінляндію, Ізраїль, Португалію. Якщо, трудова міграція у Фінляндію, Польщу, Російську Федерацію та інші країни має сезонний характер, то мігранти у США, Ізраїль, Португалію, як правило не повертаються.

Така відмінність у кількості мігрантів у порівнянні з західним регіоном, полягає на нашу думку, у відмінностях за географічному положенню, менталітету та транспортною інфраструктурою.

Населення Херсонської області протягом усього досліджуваного періоду усього досліджуваного періоду мігрувало в пошуках кращого життя, вищих заробітних плат та достойного майбутнього. Наслідком чого було зменшення чисельності населення, народжуваності і старіння нації. Такий рух населення має значний вплив на економіку, приносячи як вигоди, так і втрати. Зокрема, грошові перекази покращують добробут сімей мігрантів та стимулюють внутрішній попит та є одним з основних джерел валютних надходжень для країни. Але в країні спостерігається розшарування населення за економічними показниками, адже доходи тих, хто отримує грошові перекази з закордону значно більші, ніж у тих, хто працює в Україні. Протягом 2020 року українські трудові мігранти переказали за кордону додому 8,5 мільярдів доларів. Незважаючи на пандемію коронавірусу та весняний карантин, заробітчани надсилають на батьківщину майже стільки ж грошей, як у 2019 році [7].

Беззаперечними є загрози соціального характеру пов'язані із руйнуванням родин, явищем сирітства дітей заробітчани, деформацією статево-вікової структури в районах масової трудової міграції, проблем демографічного характеру. Найбільшу загрозу становить кримінально індукована зовнішня міграція, тор-

гівля людьми та примусова праця українських громадян [8].

Ще один негативний фактор міграції — це відтік кваліфікованих робітників за кордон. Так, за даними Херсонського обласного центру зайнятості за січень 2021 року, кількість вакансій становила 1411 осіб. З них — професіонали — 276, фахівці — 246, кваліфіковані робітники з інструментом — 192, робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин — 172, працівники сфери торгівлі та послуг — 132, навіть вакансії найпростіших професій становлять 146 осіб [9].

Потрібно зазначити, виїжджають ті, які володіють як інтелектуальними ресурсами, так і фінансовими, отже, наша держава втрачає людський потенціал. Тільки за умов подолання несприятливих чинників та проведення міграційної політики в державі можливе подолання негативних наслідків міграційного руху населення Херсонської області та України загалом.

Дієвим засобом проти трудової міграції може бути зростання економічної активності та зайнятості населення, а на цій основі підвищення життєвого рівня. На сьогодні необхідно врахувати міграційну ситуацію під час розроблення економічних і соціальних програм, виходячи з особливостей конкретних регіонів.

В області погіршується стан зайнятості громадян працездатного віку, чисельність яких зменшилась торік на 4,5%. Також упродовж минулого року в області на 10,7% поменшало мешканців, які скористались нагодою поліпшити своє матеріальне становище за рахунок додаткового до пенсії за віком джерела грошових доходів. Останнім часом рівень зайнятості сільського населення області дорівнював 44%.

У Херсонській області економічно активно-го населення у сільській місцевості віком 15—70 років налічувалось 195,8 тис. осіб, з них 175,9 тис. зайняті та 19,9 тис. безробітні.

Економічний потенціал у загальному значенні — це реальний обсяг продукції, який може бути вироблений за повного використання ресурсів. Стосовно сільських територій таке визначення потребує уточнення. На наш погляд, зважаючи на актуальну виробничу спеціалізацію сільських територій — виробництво сільськогосподарської продукції, при характеристиці економічного (виробничого) потенціалу необхідно зупинитися саме на потенціалі матеріального виробництва аграрної сфери

сільських територій. Більшість дослідників даної тематики, як і ми, пов'язують економічний потенціал сільських територій саме із агропродовольчим виробництвом [10, с. 110—119].

Для Херсонської області економічний потенціал аграрного сектора є базовим напрямом розвитку сільських територій. За обсягом виробництва валової продукції сільського господарства у 2020 р. область посіла 10 місце серед інших регіонів України. Так, частка регіону у загальнодержавному обсязі виробництва продукції сільського господарства становила 4,4%, у тому числі продукції рослинництва — 5,0, тваринництва — 2,6%.

В аграрному секторі області на кінець 2020 р. кількість зайнятого населення в сільському, лісовому та рибному господарстві становила 126,2 тис. осіб, що на 11,7 тис. осіб або на 8,5% менше ніж у 2019 р.

Виробництво продукції сільського господарства у 2020 р. порівняно з 2018 р. зменшилось на 612,5 млн грн (у постійних цінах 2016 р.) в основному за рахунок скорочення обсягів виробництва продукції тваринництва на 409,1 млн грн. Виробництво продукції сільського господарства на одну особу у 2020 р. становило 2643,4 грн.

Наявність сільськогосподарської техніки порівняно з попереднім роком збільшується. Так, у підприємствах на кінець 2019 р.: трактори — 5740 шт. (на 1,9%), комбайни — 1118 шт. (на 1,2%), машини посівні та для садіння — 3268 шт. (на 2,5%), машини для захисту сільськогосподарських культур — 1169 шт. (на 7,8%), борони — 7083 шт. (на 0,4%), жатки валкові — 621 шт. (на 5,6%). У фермерських господарствах області: трактори — 1990 шт. (на 5,0%), комбайни — 458 шт. (на 6,0%), машини посівні та для садіння — 1211 шт. (на 7,4%), машини для захисту сільськогосподарських культур — 458 шт. (на 13,1%). У господарствах населення у наявності є 184 трактора та 15 комбайнів.

Під урожай 2020 р. сільськогосподарські культури було посіяно на площі 1419,5 тис. га, у тому числі 778,5 тис. га зернових та зернобобових культур, 441,1 тис. га культури технічні, 85,3 тис. га картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі та 64,6 тис. га під культури кормові.

Господарствами усіх категорій у 2020 р. одержано 2719,9 тис. т. зернових та зернобобових культур. Порівняно з 2019 р. виробництво зменшилось на 0,8%, що зумовлено зниженням урожайності культур на 1,2 ц/га, або на 3,4%. Але, такі показники у 2020 р. вдалося

отримати за рахунок розширення посівних площ на 20,1 тис. га порівняно з 2019 р. або на 2,8%.

Соняшнику зібрано 531,6 тис. т, це на 17,1% менше ніж у 2019 р., що зумовлено зниженням урожайності (на 2,3 ц/га, або на 12,7%) та площі їх збирання (на 17,7 тис. га, або на 5,1%). Картоплі накопано 279,7 тис. т, що на 8% більше ніж у 2019 р. Площа, з якої було зібрано врожай майже не змінилась. Тому збільшення валового збору відбулося за рахунок збільшення урожайності на 10,1 ц/га або на 8,7%. Овочевої продукції зібрано 1315,7 тис. т, що на 0,45 менше проти 2019 р. Загальні обсяги виробництва плодоягідної продукції (44,8 тис. т) зменшились на 22,5%, за рахунок зниження урожайності на 16,9 ц/га.

За рахунок збільшення зібраних площ ріпаку (на 2,2 тис. га) валовий збір зріс на 2,5% і становив 197,2 тис. т.

У галузі тваринництва станом на кінець 2020 р. у всіх категоріях господарств Херсонської області поголів'я великої рогатої худоби становило 66,4 тис. гол., у тому числі корів — 43,4 тис., свиней — 99,0 тис., овець та кіз — 58,8 тис., птиці всіх видів — 5318,9 тис. гол. На кінець 2020 р. порівняно з кінцем 2018 р. у всіх категоріях господарств загальне поголів'я великої рогатої худоби скоротилося у 1,5 рази, свиней — 1,1 раза, овець та кіз — в 1,7 раза, птиці — в 1,1 раза.

У господарствах усіх категорій обсяги виробництва м'яса порівняно з 2019 р. зменшилось на 8,2%; яєць від птиці всіх видів — на 7%; молока — на 6%; виробництво вовни — на 22%.

У господарствах населення поголів'я великої рогатої худоби скоротилося на 20,8%, свиней — 26,2%, овець та кіз — на 24,0%, птиці всіх видів — на 6%. Цими господарствами утримувалось 78,3% загального поголів'я великої рогатої худоби (торік — 81,3%), свиней — 22,8% (31,4%), овець та кіз — 59,8% (63,1%), птиці всіх видів — 36,8% (36,4%).

Тенденції, що склалися у виробництві та реалізації продукції сільського господарства, позначилися на фінансово-економічному стані сільськогосподарських підприємств. Найбільш прибутковим у 2020 р. було виробництво зернових культур — 21,8% (9,7% у 2019 р.), насіння соняшнику — 29,6% (проти 19,3% у 2019 р.). Знизився рівень рентабельності виробництва овочевих культур (6,5% проти 8,6%), плодово-ягідних (16,3% проти 22,8%), картоплі (33,7% проти 45,5%), молока (19,5% проти 21,2%). Як і у попередньому році, ще більш збитковим стало виробництво великої рогатої худоби на м'я-

со (-25,1%), овець та кіз на м'ясо (-63,5%), винограду (-33,2%). Рентабельність виробництва свиней на м'ясо дещо покращилась (-2,0% проти -6,9%), але виробництво продовжує бути збитковим.

Соціальний потенціал — це сукупність організаційних елементів соціального середовища, які можуть бути використані у сфері послуг для задоволення сільських жителів різноманітними соціальними потребами. Основу соціального середовища становлять галузі соціально-культурного та соціально-побутового призначення, завдяки яким здійснюється відтворення фізичних і духовних сил особистості.

Система освіти. У 2020 р. на Херсонщині на селі функціонувало 292 дошкільних навчальних закладів. Протягом 2000 — 2020 рр. кількість дитячих дошкільних установ у сільській місцевості зменшилася на 81 од., а охоплення ними дітей становило 25% у 2000 р. та 49% у 2020 р.

Охоплення дітей дошкільними закладами у 2019 р. по районах області — від 44% у Ново-троїцькому районі, до 71% у Білозерському районі.

Станом на початок 2020/21 н.р. у сільській місцевості Херсонської області діяло 296 денних загальноосвітніх навчальних закладів з чисельністю учнів 61,7 тис. осіб, у тому числі 5,1% перебували у школах першого ступеня, 7,9 — другого і 84,9 — третього ступеня та 2 спеціальні школи. Майже всі вони працювали в одну зміну. За 2000–2020 рр. кількість загальноосвітніх навчальних закладів скоротилося на 180 од. При цьому, якщо заповнюваність учнями початкових шкіл внаслідок їх скорочення збільшується, то у восьмирічних і середніх вона зменшується.

Підготовка кваліфікованих кадрів для сільськогосподарського виробництва головним чином здійснюється через сільські професійно-технічні училища. У 2020 р. в Херсонській області налічувалось 26 училищ, в яких здобували освіту 3,4 тис. учнів. За 2000 — 2020 рр. їх кількість значно зменшилась (на 2,5 тис. учнів).

Культура. У 2020 р. сільське населення Херсонської області обслуговували 398 клубних закладів, 632 бібліотеки. У більшості сіл зовсім відсутні заклади культури, а існуючі знаходяться в аварійному стані та потребують капітального ремонту.

У розміщенні закладів культури серед районів області спостерігається надзвичайно високий рівень диференціації. Так, кількість сільських бібліотек коливалася від 17 од. у Верхньорогачицькому районі до 60 од. у Голоприс-

танському районі; клубів — від 10 од. у Великопетихському до 34 од. у Великоолесандрівському районах.

Сільський житловий фонд Херсонської області на початок 2020 р. становив 9,5 млн м² загальної площі, а забезпеченість житлом у середньому на одного сільського жителя — 24,2 м².

Рівень благоустрою сільського житла здебільшого не відповідає сучасним вимогам. У 2020 р. у сільській місцевості водопроводом було обладнано лише 49,6% житлової площі (у містах — 79,7%), каналізацією — 35,0% (72,9%), опаленням — 85,7% (68,1%), газом — 93,2% (86,2%), гарячим водопостачанням — 15,4% (45,5%).

Транспорт. Аналіз сучасного стану транспортного сполучення та шляхів у Херсонській області свідчить, що 2020 р. протяжність автомобільних доріг загального користування становила 4985,9 км, у тому числі за категоріями: I — 49,9 км, II — 378,1 км, III — 1043,8 км, IV — 3514,1 км. Проте сучасна мережа доріг не забезпечує нормального сполучення, не завжди сприяє задоволенню потреб сільського населення.

Економічна криза в державі, на жаль, створила несприятливі умови для подальшого розвитку соціальної інфраструктури. За останні роки суттєво скоротилась кількість дошкільних, загальноосвітніх та культурних закладів. Більше половини сіл не має мінімального набору підприємств повсякденного обслуговування, у тому числі кожне десяте село — жодного об'єкта соціального призначення. Все це відбувається на тлі руйнування системи громадського транспорту, що унеможливорює забезпечення селян життєво необхідними послугами.

ВИСНОВКИ

Таким чином, аналіз ресурсного потенціалу сільських територій Херсонської області та її системоутворюючих елементів свідчить, що у регіоні не вдалося здійснити структурну перебудову аграрної економіки, яка б забезпечила соціально-економічний розвиток та поліпшення екологічного стану. Загрозовою стала тенденція скорочення чисельності населення у районах області як за рахунок від'ємного сальдо міграцій, так і механічного руху населення, підвищується частка населення старших вікових груп, що призводить до зростання демографічного навантаження на працездатних.

Нині для області характерне звуження бази для розбудови ефективного соціально-

го забезпечення населення внаслідок тривалої економічної кризи та управлінських прорахунків в умовах трансформації господарських відносин. За сприятливих умов вони можуть бути реалізовані шляхом подолання неузгоджень та невідповідностей у сфері прийняття та реалізації управлінських рішень, спрямованих на підтримку як аграрного та пов'язаного з ним переробного виробництва, так і розвитку виробництва екологічної сільськогосподарської продукції, зеленого туризму, природоохоронної та рекреаційної діяльності тощо.

Подальший розвиток сільських територій Херсонської області, реформування аграрного сектора економіки на ринкових засадах відкриває можливості ефективнішого використання ресурсного потенціалу його розвитку, вимагає забезпечення повноцінного відтворення складових цього потенціалу, а також досягнення соціальної, політичної та економічної стабілізації у регіоні.

Література:

1. Орлатій М.К., Велічко А.Є. Формування ресурсного потенціалу сільських територій Дніпропетровської області. Регіональне та муніципальне управління. 2014. № 5—6 (7—8). С. 97—107.

2. Статистичний щорічник Херсонської області за 2020 рік / За ред. Н.Г. Мельничук. Херсон: Головне управління статистики у Херсонській області. 2021, 422 с.

3. Офіц. Веб-портал ВР України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/z7503/A035?rdat=-28.11.2021&letter=3698> (дата звернення 15.11.2021).

4. Ковальов Д.В. Стан та особливості використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій Причорноморського регіону. Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". 2020. № 5. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/5_2020/87.pdf (дата звернення 12.11.2021).

5. Середня зарплата в Україні 2020 р. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salari/average/2020/> (дата звернення: 20.11.2021).

6. Департамент ООН з економічних і соціальних питань: офіційний сайт, 2019. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/data/estimates2/estimates19/asp> (дата звернення: 16.11.2021).

7. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 16.11.2021).

8. Трудова міграція загрожує національній безпеці. URL: <http://www.unian.ua/business/1739617-trudova-migratsia-zagrojuje-natsionalniy-bezpetsi.html> (дата звернення: 18.11.2021).

1739617-trudova—migratsia-zagrojuje—natsionalniy—bezpetsi.html (дата звернення: 18.11.2021).

9. Херсонський обласний центр зайнятості: офіційний сайт. URL: <https://khe.dcz.gov.ua/analytics/68> (дата звернення: 18.11.2021).

10. Довгаль О.В. Ресурсний потенціал сільських територій: зміст та особливості еволюції. Український журнал прикладної економіки. 2018. Т. 3. № 3. С. 110—119.

References:

1. Orlatij, M.K. and Velichko A.Ye. (2014), "Formation of resource potential of rural areas of Dnipropetrovsk region", *Rehional'ne ta munit-sypal'ne upravlinnia*, vol. 5—6 (7—8), pp. 97—107.

2. Mel'nychuk, N.H. (2021), *Statystychnyj schorichnyk Khersons'koi oblasti za 2020 rik Statistikal Yearbook of Kherson Oblast for 2017 [Statistical yearbook of the Kherson region for 2017]*, *Holovne upravlinnia statystyky u Khersons'kij oblasti, Kherson, Ukraine*.

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2021), <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/z7503/A035?rdat=28.11.2021&letter=3698> available at: (Accessed 15 Nov 2021).

4. Kovalyov, D. (2020), "Status and features of use of natural resource potential of rural areas of the black sea region", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 5, available at: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7907> (Accessed 12 Nov 2021).

5. minfin (2021), "The average salary in Ukraine in 2020", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salari/average/2020/> (Accessed 20 Nov 2021).

6. UN Department of Economic and Social Affairs (2019), available at: <https://www.un.org/en/development/desa/population/data/estimates2/estimates19/asp> (Accessed 16 Nov 2021).

7. State Statistics Service of Ukraine (2021), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 16 Nov 2021).

8. UNIAN (2017), "Labor migration threatens national security", available at: <http://www.unian.ua/business/1739617-trudova-migratsia-zagrojuje-natsionalniy-ezpetsi.html> (Accessed 18 Nov 2021).

9. Kherson regional employment center (2021), available at: <https://khe.dcz.gov.ua/analytics/68> (Accessed 18 Nov 2021).

10. Dovhal', O.V. (2018), "Resource potential of rural areas: content and features of evolution", *Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 3, no 3, pp. 110—119.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2021 р.